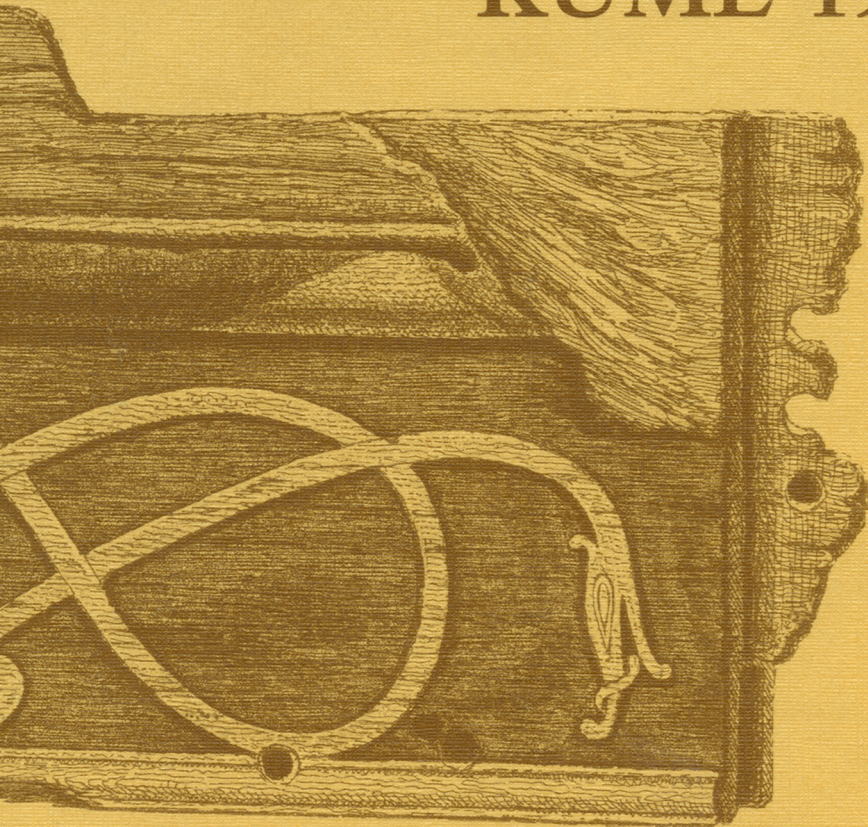

KUML 1993-94

KUML 1993-94

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Redaktion: Hans Jørgen Madsen, Poul Kjærøum og Birgit M. Rasmussen

Redaktionsudvalg:

Steen W. Andersen, Haderslev

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Carsten Paludan-Müller, Randers

Ole Schiørring, Horsens

Lay-out og omslag: Jørgen Mührmann-Lund

Grafisk tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Tryk: Narayana Press

Skrift: Bembo 11/12

Papir: 115g Artik Silk

Copyright 1996 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-585-8

ISSN 0454-6245

Indhold/Contents

<i>Andersen, Søren H:</i> Ertebøllebåde fra Lystrup	7
Ertebølle canoes from Lystrup.....	36
<i>Ebbesen, Klaus:</i> En jættestue ved Fjersted, Sydvestjylland.....	39
A Passage Grave at Fjersted, SW Jutland.....	85
<i>Hansen, Mogens:</i> Træbyggede gravkister fra Enkeltgravskulturen og Senneolitikum	87
Wooden burial cists from the Single Grave Culture and the Late Neolithic	145
<i>Nilsson, Torben:</i> Store Tyrrestrup	
En vendsysselsk storgård med bronzedepot fra ældre bronzealder.....	147
Store Tyrrestrup. A large Early Bronze Age farmstead with bronze hoard	153
<i>Anne-Louise Haack Olsen og Jens-Henrik Bech. Med bidrag af Svend Th. Andersen, Pia Bennike, Kjeld Christensen og David Earle Robinson:</i> Damsgård	
En overpløjet høj fra ældre bronzealder per. III med stenkeste og ligbrændings- grube	155
Damsgård. A ploughed-over barrow from Early Bronze Age Per. III with stone cist and pyre-pit.....	196
<i>Aase Gyldion Andersen:</i> Frugtbarhedsoffer i Sydvestfyns ældre jernalder	
Private eller kollektive offeringer?.....	199
Fertility Sacrifices in the Early Iron Age of SW Funen. - Private or Collective?.....	210
<i>Torben Egeberg Hansen:</i> Et jernalderhus med drikkeglas i Dejbjerg, Vestjylland	211
Drinking Glasses from an Iron Age settlement from Dejbjerg, West Jutland.....	237
<i>Mette Iversen og Bjarne H. Nielsen:</i> Brandstrup III.....	239
Grave fra yngre romersk jernalder	
Brandstrup III. Graves from the Late Roman Iron Age.....	250
<i>Anne Hedeager Krag:</i> Smykkefundet fra Lerchenborg	251
Østlige forbindelser i vikingetid	
The Lerchenborg Ornaments. Eastern connections in the Viking Age	261
<i>Jens Jeppesen og Holger Schmidt:</i> Rekonstruktion af stavkirken fra Hørning	263
The reconstruction of the stave church at Hørning	275
<i>Bruno Fröhlich, Henrik Hjalgrim, Judith Littleton, Niels Lynnerup og Birgitte Sejrsen:</i>	
Skeletfundene fra Skt. Peders sognekirkegård i Randers	277
Skeletal remains from St. Peder's parish church in Randers.....	287
Jysk Arkæologisk Selskab 1993 og 1994	289

Store Tyrrestrup

En vendsysselsk storgård med bronzedepot fra ældre bronzealder

Af TORBEN NILSSON

Færdes man i Vendsyssels smukke højland, morænebakkerne, kan man ikke undgå at bemærke de mange gravhøje, der trods brutal konkurrence fra talrige vindmøller, stadig er synlige på en stor del af bakkedragene. I Vendsyssel, som i det øvrige land, er de fleste af højene fra den ældre bronzealder og koncentrerer sig i mindre eller større grupper. Højene afspejler, at ældre bronzealders bønder igennem generationer var bofaste i disse områder. Særlig mange gravhøje findes i morænebakkerne nord for Hjørring og i den østlige del af det centrale Vendsyssel. De vidner om, at disse områder var landsdelens foretrukne bosættelsesstrøg i ældre bronzealder. Indtil for få år siden var der dog ikke i Vendsyssel fundet konkrete spor efter bebyggelse fra denne periode, men da den første hustomt endelig blev lokaliseret i 1988, skete det med manér.

Vi skal til gården Store Tyrrestrup i det østlige Vendsyssel, hvor fundhistorien allerede i 1964 tog sin begyndelse (1). Stedet ligger ca. 48 m over havets overflade på et sandet bakkedrag tæt ved større engstrøg (fig. 1). Her fandt Edgar T. Jensen, søn af gårdens daværende ejer, en celt på østsiden af en stor gravhøj på faderens mark. Celten blev registreret på Vendsyssel Historiske Museum og vendte derefter tilbage til finderens, der de følgende år fandt yderligere seks bronzegenstande, en celt, fire pålstave og en klump smeltet bronze, omtrent hvor den første celt blev fundet. I 1988 blev bronzerne overdraget museet, der ved rekonoscering og detektorrekonoscering af fundområdet fandt endnu to pålstave og en barre af bronze. Næsten samtidig fik museet indleveret nok en pålstav fundet samme sted. En lokal skoleelev havde tidligere på året fundet den på pløjemarkens overflade, da han skræede over markerne ved Store Tyrrestrup. Antallet af bronzegenstande nåede således op på elleve. Genstandene var alle fundet inden for nogle få kvadratmeter, og det var derfor sandsynligt, at genstandene oprindeligt i bronzealderen havde været nedlagt samlet. Det støttedes af Edgar T. Jensens erindring om, at de genstande, han havde fundet, alle lå tæt ved et sted på marken, hvor der ved hver pløjning kom trækul op på markoverfladen.

Hustomten

I forsøget på at lokalisere bronzerens oprindelige nedlægningssted blev pløjelaget fjernet over et ca. 600 m² stort område. Der var ingen spor efter bronzegenstandenes nedlægningssted, men et større antal stolpehuller dukkede op på den renskrabede undergrundsflade (2).

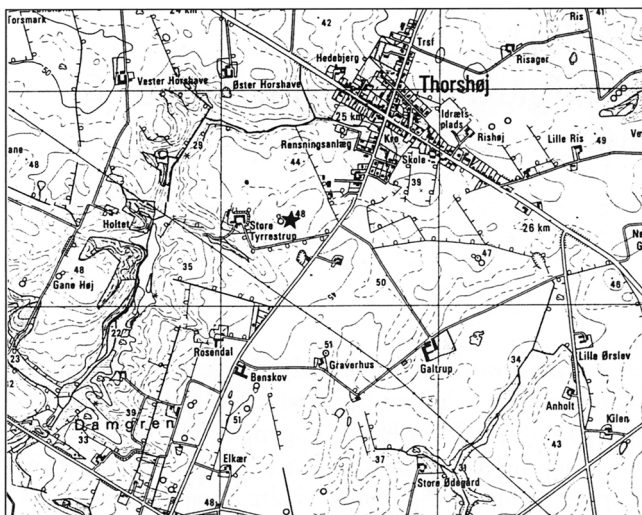

Fig. 1. Store Tyrrestrup-husets beliggenhed lokalt. Fundstedet er markeret med en stjerne.

© Kort og Matrikelstyrelsen (A.256.96).

The Store Tyrrestrup house (indicated with asterisk) in its immediate setting.

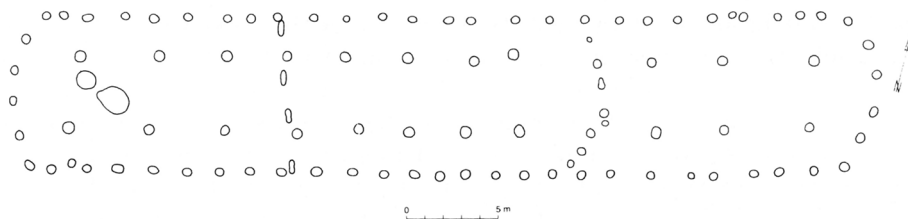

Fig. 2. Store Tyrrestrup-husets grundplan. Tegning: Torben Nilsson.

Plan of the house.

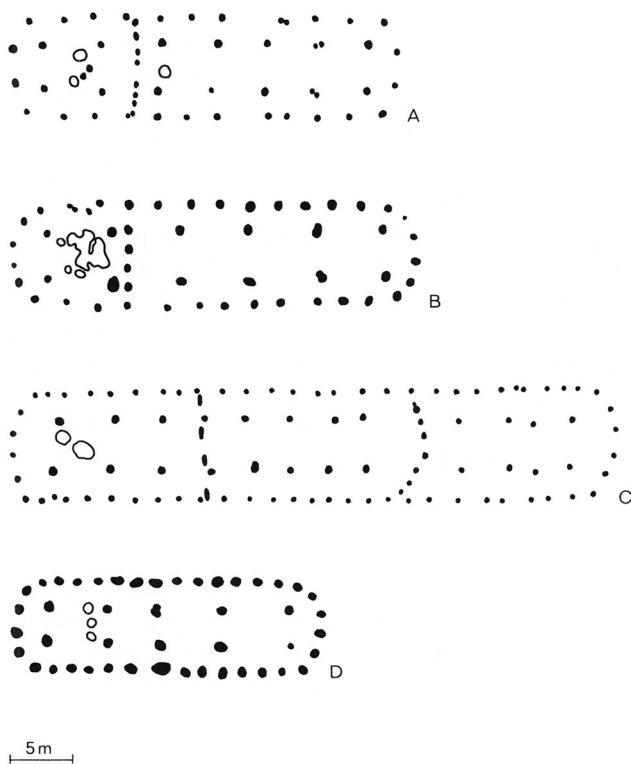
Stolpehullerne dannede grundplanen til et 9 m bredt og 48 m langt øst-vest orienteret, treskibet langhus med rette vægforløb og buede gavle (fig. 2 og 3). Huset, der således havde ca. 432 m² under tag, var opført i to faser. Husets vestligste del, der var 33 m lang, blev bygget først, hvorefter huset senere blev forlænget med 15 m mod øst. Den vestlige og ældste del var af en skillevæg opdelt i to rum. Ildstedet var placeret mellem de to vestlige af tolv tagbærende stolpesæt. Hvor de tagbærende stolpers og vægstolpernes dimensioner var synlige i stolpehullerne, var den gennemsnitlige stolpetykkelse ca. 25 cm, men de tagbærende stolper var nedgravet gennemsnitligt 10 cm dybere end vægstolperne. Sammenlignet med de tagbærende stolper har vægstolperne været særdeles kraftige, hvilket kunne tyde på, at vægstolperne har båret en del af tagets vægt. Den gennemsnitlige afstand mellem de tagbærende stolpesæt var 3,65 m og den indbyrdes afstand mellem stolperne i hvert stolpesæt var ca. 4 m. Afstanden fra de tagbærende stolper til vægforløbet var ca. 2 m. Den relativt store afstand vægstolperne imellem på 1,5 - 1,75 m gør det overvejende sandsynligt, at husets vægge var konstrueret som bulvægge. I stolpehullernes fyld fandtes enkelte centimeter-store stykker af brændt ler, men alt for lidt til at sandsynliggøre, at huset

Fig. 3. Store Tyrrestrup-huset, med snittede stolpehuller, set fra øst. Foto: Torben Nilsson.
The house with sectioned postholes from the E.

Fig. 4. Grundplaner for fire huse fra ældre bronzealder. Grundplanerne A, B og D stammer fra bopladsen Højgård (Ethelberg 1993, 153) og grundplan C er Store Tyrrestrup-huset (Nilsson 1991, 24).

Plans of four other Early Bronze Age houses. A, B, and D are from Højgård (Ethelberg 1993, 153), and C is the Store Tyrrestrup house (Nilsson 1991, 24).

har haft lerklinede vægge. Over hele hustomten fandtes trækul nedsunket øverst i stolpehullernes stolpespor. Så meget trækul var der, at det med al sandsynlighed kan konkluderes, at huset på et tidspunkt er nedbrændt til grunden og aldrig genopført. Hvis trækullet i stolpehullerne stammer fra husets tømmerkonstruktion, har huset været bygget af egetømmer. Udskiftninger eller reparation af stolper i væg- og gavlførøb samt af tagbærende stolper er i husets vestlige del foretaget i flere tilfælde. I husets østlige og yngste del har lignende reparationer ikke fundet sted. Det kan tyde på, at huset i sin største udstrækning kun har eksisteret i relativ kort tid, før det brændte.

Hustomten, der var meget stærkt nedbrudt, levner kun få fingerpeg om husets oprindelige funktion, men huset er »klassisk« i sin opbygning og adskiller sig kun fra andre samtidige hustomter i kraft af sin anseelige størrelse (fig. 4).

Spredt i hustomtens stolpespor fandtes enkelte hvidbrændte knoglefragmenter, nogle få lerkarskår, et støbeformsfragment af ler, to flintflækker, en flintblok, trækul samt brændte lerklumper. Desuden fandtes 20 forkullede korn- og frøkernel, der fordeler sig således: 4 bygkerner, 12 emmerkerner, 2 ubestemmelige kornkerner, 1 snerlefrø og 1 ranunkelfrø (3). Fundene fra stolpehullerne tyder som helhed mest på, at huset har rummet en normal husholdning, men støbeformsfragmentet afspejler isoleret set, at bronzestøbning kan have fundet sted i tilknytning til hustomten.

Bronzedepotet

Bronzedepotet, der ialt vejer 3,2 kg, består af to celte, syv pålstave, en barre samt en smeltet bronzeklump (fig. 5). Som typer er de ni bronzeøkser almindeligt forekommende i Norden samt i Nordvesteuropa og kan teoretisk set være fremstillet hvor som helst i dette område.

Fem af påstavene er fejlstøbninger med uudbankede ægge og støbegreter langs smalsiderne. To pålstave samt de to celte er slidte itubrudte økser. På de fejlstøbte påstavens overflader afslører ophøjede uregelmæssige kanter, at der har været revner i flere af de anvendte støbeforme. To pålstave er støbt i samme form, så nogle af støbeformene, formentlig lavet af ler, har tilsyneladende kunnet bruges mere end een gang (fig. 6). På de to celte og på den ene slidte påstav viser brudfladernes struktur, at øksernes fragmentering er foretaget i forbindelse med varmebrydning. En kraftig opvarmning af bronzen har lettet itubrydningen, der sandsynligvis er foretaget for at tilpasse bronzeemnerne til smeltediglen, når de skulle genbruges til senere støbninger (4).

Bronzebarren, der vejer 252,80 gram, kan meget vel være vægtnæssigt afpasset til støbning af en påstav. Påstavene fra Store Tyrrestrup vejer gennemsnitlig 260 gram.

Fra en af Store Tyrrestrups fejlstøbte pålstave blev der fra en brudflade udtaget tre metalprøver med henblik på en analyse af bronzens sammensætning. En bronzelegering blander sig aldrig fuldstændigt, så flere prøver fra samme genstand er nødvendig for at få nogle brugbare forholdstal for genstandens bestanddele. Normalt består bronze af 5-10 % tin, 90-95 % kobber samt oftest lidt arsen eller bly. Påstaven fra Store Tyrrestrup indeholdt 5,43 % tin, 94,49 % kobber samt 0,08 % arsen, der øjensynlig er tilført for at uskadeliggøre nogle af de gasser, der udvikles under støbningen (5). En del af bronzens tin forbrændes ved

Fig. 5. Bronzedeppet fra Store Tyrrestrup. Pålstaven nederst til venstre måler ca. 15 cm. Foto: Ole Brønden.
The bronze hoard from Store Tyrrestrup. The palstave on the bottom left is ca. 15 cm long.

opvarmning, men de tilbageværende 5,43 % tin i pålstaven er så lavt, at støbningen i dette tilfælde har krævet opvarmning af metallet til over 1000° C. Bronzestøbning ved så høje varmegrader er uhyre vanskelig at styre, og støbningen af pålstaven er da også mislykket p.g.a. for lav støbetemperatur.

Der er ikke tvivl om, at de 11 bronzegenstande er samhörrende og stammer fra en bronzestøbers metaldepot. Genstandene, der i bronzealderen må have udgjort en større formue, var efter alt at dømme gemt i husets vestende tæt ved ildstedet. Det viste sig nemlig, at placeringen af husets ildsted svarer meget nøje til det sted, Edgar T. Jensen havde udpeget som findested for de første syv bronzer. De øvrige bronzegenstande fundet af Vendsyssel historiske Museum og den lokale skoleelev, fremkom ligeledes i pløjelaget umiddelbart omkring ildstedets position.

Bronzedeppet samt støbeformsfragmentet, der iøvrigt har aftryk af en rundformet dølle, afspejler, at bronzestøbning har fundet sted i eller ved hustomten, og at flere af depotets genstande kan anses for at være fremstillet lokalt.

Fig. 6. To palstave fra Store Tyrrestrup støbt i samme form. Palstavene er ca. 15 cm lange. Foto: Ole Brnden.

Two palstaves cast in the same mould from the Store Tyrrestrup hoard. The one on the left is about 15 cm long.

Datering og tolkning

En C-14 datering af trkcul fra hustomten placerer huset i midten af ældre bronzealder, ca. 1400 kalenderår f.Kr. (Tauber 1990, 233). Dateringen stemmer overens med bronzedepotet, der typologisk set kan placeres i midten af ældre bronzealder.

Selv om der i midten af ældre bronzealder indtraf en kraftig forøgelse af bronzeimporten til Danmark, blev den formentlig aldrig så omfattende, at bronzens værdi mindskedes væsentligt. Bronzen forblev »værdifast« og optræder da også markant i perioden som statussymbol for samfundets mest betydningsfulde slægter. Bronzedepotet, der må have udgjrt en anseelig formue, og hustomten, der i kraft af sin kolossale størrelse må betegnes som en stormandsgård, lader ikke tvivl om, at ejeren af huset ved Store Tyrrestrup var en af regionens absolutte stormænd. Stormanden kan have været en af landsdelens bronzestbere, som netop var magtfuld og velhavende, fordi han mestrede bronzestbningens svære kunst. Men husets ejer kan lige så godt have været storbonden, der blot for en tid havde en bronzestber i sit brød.

Meget tyder på, at de få meget store hustomter, der kendes fra ældre bronzealder og markant skiller sig ud fra periodens almindelige huse, afspejler den samme store klasseforskel, som også er synlig i tidens gravmateriale.

Engang i ældre bronzealder nedbrændte storgården ved Store Tyrrestrup, og 3,2 kg kostbar bronze, der formentlig lå godt gemt under gulvet, blev ikke afhentet af sin ejer efter branden. Måske efterstræbte andre stormandens ejendele og magt - måske omkom stormanden ved en »almindelig« gårdbrand. Vi får det aldrig at vide.

NOTER

- 1) Store Tyrrestrup, Torslev sogn, Dronninglund herred, Nordjyllands amt (førhen Hjørring amt). Lokaliteten har på Vendsyssel historiske Museum journalnummer 460/1966.
- 2) Undersøgelsen blev foretaget i 1988, og den blev finansieret af Vendsyssel historiske Museum og Rigsantikvarens arkæologiske Sekretariat.
- 3) Korn- og frokernerne er analyseret af David Robinson, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser.
- 4) Stobetekniske oplysninger er modtaget fra cand. phil. Erland Jensen, Jerup samt fra Detlef Jantzen, Institut für Ur- und Frühgeschichte, Kiel.
- 5) Metalanalysen er foretaget af cand. phil. Erland Jensen, Jerup.

* Manuskript afsluttet august 1994.

LITTERATUR

Ethelberg, Per. 1993: Two more House Groups with Three-aisled longhouses from Early Bronze Age at Hojgård, South Jutland. *Journal of Danish Archaeology* 1991.

Nilsson, Torben. 1991: Store Tyrrestrup - en bronzealderhustomt med bronzedepot. *Vendsyssel nu & da* 1989-1990.

Tauber, Henrik. 1990: Danske arkæologiske C-14 dateringer. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1989.

SUMMARY

Store Tyrrestrup

A large Early Bronze Age farmstead with bronze hoard

Eight bronzes were handed in to Vendsyssel Historical Museum in 1988. They had been found in different years on a farm named Store Tyrrestrup, all in the same few square meters of ploughsoil. The site lies in the eastern part of Vendsyssel, northern Jutland (1) (fig. 1). The museum investigation brought three further bronze objects to light by metal detector. The eleven bronzes were two socketed axes, seven palstaves, an ingot, and a piece of melted bronze (fig. 5). Probably they were a closed deposit from the Early Bronze Age.

The effort to find the original location of the hoard led to the excavation of a large E-W orientated long house with two rows of roof-bearing posts (2) (fig. 2-3). The dimensions of

the building were 9x48 m, and it had two phases of construction, first being the 33 m long western part and the second the 15 m eastwards extension. The building had straight sides and rounded ends. The western part was divided into two rooms by a partition wall. There had been 12 pairs of roof-bearing posts. The average diameter of both these and also the wall posts was ca. 25 cm, but the holes for the roof-bearing posts were in average 10 cm deeper. The substantial thickness of the wall posts may mean that the walls carried some of the weight of the roof. The distance between them was 1.50-1.75 m, which suggests a wall of bulwark construction. The hearth was situated in the western end of the building.

The substantial amount of charcoal in the postholes shows that the house had burned down. The charcoal was identified as oak, so probably the house was built of oak timber. In the eastern extension of the building there were no signs of repairs or replacements, so this part had probably only been in use for a short time when the conflagration occurred. The construction of the Store Tyrrestrup building does not differ from that of other contemporary houses in Denmark, but it was much larger (fig. 4). Scattered discoveries made in the postholes were calcined bone fragments, pottery, a sherd from a mould, flint flakes, a flint core, charcoal, and burnt pieces of clay. Also 20 carbonized cereal grains and seeds were found - 4 barley, 12 emmer, 2 indeterminate cereal, 1 convolvulus and 1 buttercup (3). Taken together the finds indicate a normal domestic economy in the house. The fragment of mould is noteworthy as it shows that bronze casting actually took place at the building.

The total weight of the 11 objects in the hoard was 3.2 kg. The nine axes were of types common in N and NW Europe, and in principle they could have been made anywhere in that region. Five of the palstaves, two of which had been cast in the same mould (fig. 6), are miscastings. The two socketed axes and one of the palstaves is heat-broken (4). The ingot, the weight of which is 252.8 g, could have been intended for casting a palstave, as the average weight of these was 260 g. Analysis showed

that one of the palstaves contained 94.49% copper, 5.43% tin, and 0.08% arsenic (5). There is no doubt that the eleven bronzes belonged together and were a metalworker's stock-in-trade. They were all found in the ploughsoil near the house's hearth, and had probably originally been hidden somewhere in the west end of the building. Together with the mould fragment they support the possibility that the objects in the hoard were made locally.

C-14 datings of charcoal place the house in the middle of the Early Bronze Age, ca. 1400 years B.C. calibrated (Tauber 1990, 233). This agrees with the dating of the hoard, which can be placed typologically in the middle of the Early Bronze Age.

The hoard must have amounted to a considerable capital, and the house, which from its great size must have belonged to a wealthy and powerful man, together leave no doubt in our minds that the owner of the house was an important person. Perhaps he was one of the area's few bronze founders, and these may have been wealthy and powerful because of their mastery of the difficult art of bronze casting; but he may equally well have been a member of the landowning class and temporarily had a bronze founder in his service. There are strong arguments that the few very large buildings known from the Early Bronze Age, which stand apart from the ordinary houses of the period, reflect the same class difference as can be seen in contemporary grave finds.

Torben Nilsson
Vendsyssel Historiske Museum
Oversættelse: David Liversage